

KAHİRE KONUŞMASINDAN OBAMA DOKTRİNİNE: TEK LİDER ÜÇ FARKLI ORTADOĞU POLİTİKASI¹

Hüsna TAŞ YETİM²

ÖZ

Bu çalışma 2009-2017 döneminde Amerikan başkanlığı görevinde bulunan Barack Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik benimsediği farklı politikaları çözümlemeyi hedeflemektedir. The Atlantic dergisinin Nisan 2016 sayısında Jeffrey Goldberg tarafından "Obama Doktrini" başlığı adı altında yayınlanan yorum yazısı bu değişimi ortaya koymasına bakımından önemlidir. 2009'da Kahire üniversitesinde yaptığı konuşmada "Müslüman dünya ile yeni bir başlangıçtan" söz eden Obama görevinin yedinci yılında 2009'daki konuşmasının aksine, "İslam'ı Ortadoğu'nun modernleşmesi önündeki önemli bir engel" ve "Ortadoğuluları Asyalıların aksine, Amerikalıları nasıl öldürürüz diye düşünen insanlar" olarak tanımladı. Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik eylem ve söylemlerinde meydana gelen radikal olarak nitelendirilebileceğimiz değişimin arkasındaki nedenler nasıl açıklanabilir? Bir diğer ifadeyle, nasıl oluyor da Obama değişebileceğini tahayyül ettiği Ortadoğu'yu başkanlığından birkaç yıl sonra değişmez olan tarafa yerleştiriyor? Elinizdeki çalışma bu soruların yanıtına ulaşmak için Edward Said'in öncülüğünde uluslararası ilişkiler literatürüne dâhil olan oryantalizmin ilgili argüman ve kavramlarına başvuracaktır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Ortadoğu, Obama, Kahire Konuşması, Obama Doktrini

¹ Bu makale 19-22 Aralık 2019 tarihleri arasında Gaziantep'te "Middle East International Conference on Contemporary Scientific Studies" ismiyle gerçekleştirilen kongrede Mustafa Yetim ve Hüsna Taş Yetim tarafından sunulan ve bu kongrenin kitapçığında yayınlanan bildirinin genişletilmiş ve revize edilmiş halidir. Bu yazıya Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Prof. Dr. Ali Balcı'nın şu çalışması esin kaynağı olmuştur: Ali Balcı, "Barak Obama, Ortadoğu ve Oryantalizm: Basmakalıp Olanın Geri Dönüşü", *Ortadoğu Analiz*, Mayıs-Haziran, 2016, 8 (74): 46-47.

² Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Güvenlik ve Terör Çalışmaları, Doktora Adayı, husna.tas@gmail.com, ORCID ID orcid.org/0000-0002-8581-065

FROM CAIRO SPEECH TO OBAMA DOCTRINE: ONE LEADER THREE DIFFERENT MIDDLE EAST POLICIES

ABSTRACT

This study aims to analyze the different policies adopted by Barack Obama towards the Middle East, who served as the President of the United States during 2009-2017. The commentary paper published by Jeffrey Goldberg under the title of “Obama Doctrine” in the April 2016 issue of The Atlantic magazine was important in terms of revealing this change. Whereas speaking of “a new beginning with the Muslim World” in his speech at the Cairo university in 2009, in his seventh year in the office Obama, in complete opposition to his 2009 speech, described this time “Islam is a major obstacle to the modernization of the Middle East” and “Middle Easterners as “people who think how to kill Americans, unlike Asians.” How can the reasons behind the radical change in Obama’s actions and discourses towards the Middle East be explained? In other words, how is Obama putting the Middle East, which he imagined could change, to the side that remains unchangeable a few years after his presidency? The present study will rest on the relevant arguments and concepts of orientalism involved in the international relations literature by Edward Said to answer these questions.

Key Words: Orientalism, Middle East, Obama, Cairo Speech, Obama Doctrine

1. GİRİŞ

The Atlantic dergisinin Nisan 2016 sayısı Jeffrey Goldberg tarafından “Obama Doktrini” başlığı altında yazılan yorum yazısına yer verdi. Bu yazının önemli bir bölümü dönemin Amerikan Başkanı Barack Obama’nın genelde Ortadoğu özelde ise Irak ve Şam İslam Devleti (Ed-Devlet’ül İslamiye fi’l ve’s Irak Şam-DAEŞ) ve Suriye savaşına yönelik görüşlerini kapsamaktaydı. Bu yazının önemi Obama’nın başkanlığının erken döneminde Ortadoğu’ya yönelik takip ettiği politikadaki değişimi ortaya koymasıydı. 2009’da Kahire üniversitesinde yaptığı konuşmada “Müslüman dünya ile yeni bir başlangıç” isteğini ifade eden Obama başkanlığından yedi yıl sonra bu yazıda aktarıldığı şekliyle “İslam’ı Ortadoğu’nun modernleşmesi önündeki önemli bir engel” olarak gördüğünü ifade etmekte, “Ortadoğuluları Asyalıların aksine, Amerikalıları nasıl öldürürüz diye düşünen insanlar” olarak tanımlamakta ve 2013’te Suriye meselesine dâhil olmamak yönünde aldığı karardan memnuniyet duyduğunu açıklamaktadır (Goldberg, 2016).

Hâlbuki Obama Amerika başkanlık görevinin erken döneminde dış politika hedefini halefi George W. Bush’un 11 Eylül saldırıları

sonrası benimsediği “terörle savaş” ve “önleyici savaş” politikalarının Amerika-Ortadoğu ilişkilerinde neden olduğu kriz dönemini restore etmek olarak belirtmişti. Bu hedef doğrultusunda Obama 2009’da başkan seçildikten kısa bir süre sonra ilk yurt dışı ziyaretlerini Mısır ve Türkiye başta olmak üzere diğer İslam ülkelerine gerçekleştirmiş ve aynı yıl Mısır’da bulunduğu sırada Kahire Üniversitesinde konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında Amerikan Başkanı “yeni bir Arap ajandası”, “Müslüman dünya ile yeni bir başlangıç”, “İslam’a karşı oluşan olumsuz basmakalıp ve önyargıları silme” ve” bütün ülkelerle doğrudan diplomasi” başlatma isteğinde olduğunu belirtmişti.

Fakat Goldberg tarafından kaleme alınan söz konusu yazı Obama’nın Ortadoğu’ya yönelik bu düşünce, görme biçimi ve politikasını geride bıraktığına işaret etti. Bu değişim nasıl açıklanabilir? Bir diğer ifadeyle, Kahire konuşmasında değişebileceğine kuvvetle inandığı Ortadoğu’dan söz eden Amerikan başkanı nasıl oluyor da başkanlığından yedi sonra bu değişime ihtimal vermeyen ifadeler kullanıyor? Bu iki soru ile ilgili olarak 2013’te “Suriye savaşına karşı hareketsiz kalmak bizim vicdanımızı sızlatır” diyen Obama 2013’te Suriye rejiminin kimyasal silah kullanması karşısında neden eylemsizliği tercih ediyor?

Çalışma bu soruların yanıtlarına ulaşmak için Edward Said’in öncülüğünde uluslararası ilişkiler disiplinine dâhil olan oryantlizmin ilgili kavram ve argümanlarına başvuracaktır. Bu bağlamda çalışmanın ana argümanı, haleflerine benzer şekilde Obama’nın da Ortadoğu ve diğer İslam ülkelerine yönelik görüş, düşünce ve politikalarını şekillendiren şeyin oryantlist bakış açısı olduğudur. Bu bağlamda Obama’nın, Ortadoğu’yu yeni görme biçiminin (bu bölgeye dair oluşan karamsarlığı) arkasındaki neden tam da Kahire konuşmasında değişebileceğini tahayyül ettiği Ortadoğu’nun (öteki) uygar Batı’nın (biz) tüm çabasına rağmen değişime ayak diremesinden kaynaklanmıştır. Obama’yı ‘ötekinin moderniteye ayak dirediğine” ikna eden iki temel neden vardı. Birincisi, Bush yönetiminden miras aldığı sorunlu Ortadoğu politikası ve 2011’de Tunus’ta bir gencin kendisini yakması sonucu başlayan ve kısa süre içerisinde bir nevi domino etkisi yaparak Ortadoğu ülkelerinin birçoğunu etkisi altına alan halk ayaklanmalarıdır. Ortadoğu’da tanıklık ettiği yeni gelişmeler (Örneğin; 2011 tarihli halk Obama’ya “ötekinin ehlileşmeye ayak dirediğini” göstermiştir. Bu bağlamda, Obama’nın Ortadoğu’nun değişmeyeceğine dair inancının oluşmasının arkasındaki nedenler nasıl açıklanabilir? Kahire’deki konuşmasında Obama’nın yönetilmesi gerektiğine kuvvetle inandığı

Ortadoğu kendi kaderine mi terk edilmiştir yoksa başka aktörlerin ellerine mi bırakılmıştır?

Elinizdeki çalışma bu iki sorunun yanıtına ulaşmak için Edward Said'in öncülüğünde uluslararası ilişkiler literatüründe ilgi uyandıran "Oryantalizme" başvuracaktır. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde oryantalizmin ilgili argümanlarına kısaca değinilecektir. İkinci bölümde, Obama'nın 2009 Kahire konuşmasının neredeyse tümüne hâkim olanın neden "şarkiyatçı bakış açısı" olduğu oryantalizmin ilgili kavram ve önermeleri doğrultusunda çözümlenecektir. Son olarak, Obama'nın iktidara geldiği erken dönemde Ortadoğu ve İslam ülkelerine yönelik algı ve politikasındaki değişimin arkasındaki nedenler özellikle 2011-2016 döneminde Ortadoğu'da meydana gelen gelişmelerin Obama tarafında oluşturduğu etki ve yansımalarda aranacaktır. Bu bağlamda çalışmanın ana argümanı Obama'nın, başkanlık döneminde Ortadoğu'ya yönelik benimsediği üç farklı politikanın 2011-2016 döneminde bölgede meydana gelen gelişmelerin Obama tarafında "değişime ayak direyen öteki" şeklinde oluşturduğu oryantalist düşüncenin kendisinden kaynaklandığı olacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında genel bir değerlendirmenin yanı sıra bu çalışmanın literatüre ne tür katkılarda bulunabileceği ele alınacaktır.

2. ORYANTALİZM

Oryantalizm ya da yaygın kullanımıyla "Şarkiyatçılık" başlangıçta Doğu ve İslam dünyasını keşfetmek amacıyla ortaya çıkmış bir disiplindi. Ancak bu disiplin zamanla objektiflikten uzaklaşmış, Batı Dünyası'nın Doğu'yu kendi düşünce ve algısına göre tasvir edip kurguladığı sübjektif bir hal almıştır (Said, 1979; 1998: 343). Bu haliyle Şarkiyatçılık Doğu'yu var olduğu şekliyle anlamak ve aktarmaktan ziyade Batı'nın olumsuz tasvir, betimleme ve sıfatlarının bir çıktısı olarak sunmaktır. Üstelik bu dönüşüm öylesine derin olmuştur ki artık "ötekinin" karşılığı olan Doğu tasvir edilmeden "biz" kavramı (Batı) inşa edilememektedir (Said, 1979: 2; 1998: 12-16).

Said (1979: 2, 17; 1998: 15-16, 187-188) Şarkiyatçılığı, "Batı ve Doğu arasındaki epistemolojik ve ontolojik farklılıklar üzerinden Doğu hakkında konuşmak, yazmak, çizmek, beste yapmak ya da sanat icra etmek isteyenlerin ürettiği bir şey olarak" tanımlamaktadır. Resim, sanat, edebiyat ve müzik gibi birçok alanda yansıtılan Doğu gerçeklikten uzaktır. Çünkü bu durumda elde ettiğimiz "Doğu tasviri ya da tanımı" kendisini icra edenlerin hayal ürünü çıktılardır. Doğu ve Doğulu'nun nesnel bir gerçeklikten ziyade Şarkiyatçıların sübjektifliğinin bir yansıması olması tam da bu nedenden kaynaklanmaktadır.

Batı'nın (biz) kendisini modern, demokratik ve uygar olarak Doğuyu ise kendisinde olmayanlar üzerinden (örneğin; barbar, cahil, sefil ve medeniyetten uzak olanlar) betimleme ve inşa etme süreci aslında eski çağlardan beri süregelmektedir. Bu süreç 18. yüzyıla gelindiğinde Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde Doğu'yu (öteki) ehlileştirmek ve medenileştirmek amacıyla sömürgeciliği meşrulaştırmanın bir aracına dönüştürülmüştür. Bu haliyle sömürge faaliyeti sömürgecinin faydasından ziyade "ötekinin" iyiliğine işleyen bir eylem ve söylem pratiğine evrilmiştir. Bu bağlamda bu değişim bizi/Batı'yı ötekinin/Doğulu'nun iyiliği için çabalayan özne konumuna getirmiştir. Etken/aktif durumdaki Batı edilgen/pasif olan Doğu'yu medenileştirmek için Napolyon Fransa'sın Mısır'da İngiltere'nin ise Hindistan'da gerçekleştirmiş olduğu sömürge faaliyetlerindeki gibi Batı'nın Doğu üzerindeki her türlü faaliyetine aydınlanma ve ehlileştirme misyonunu yüklemeye devam etmektedir. Bu nedenle bu süreç (doğuluyu ehlileştirme anlamında) son bulmuş değildir günümüzde de devam etmektedir (Said, 1979: 33-36; 1998: 29). 2003'te dönemin Amerikan Başkanı George W. Bush öncülüğünde Washington yönetiminin Irak'a "demokrasi getirmek" söylemiyle gerçekleştirdiği müdahale bu bağlamda verilebilecek yakın zaman örneklerinden biridir.

Üstelik biz tarafı ötekinin değişmeyeceği düşüncesine kuvvetle inanmasına karşın (Schnopper, 2005: 26) yine de medenileştirme misyonunu her durum ve koşulda yerine getirmeye çalışmaktadır. Çünkü bizim bir diğer amacı bu görevi yerine getirmek için (medeniyet getirmek anlamında) nasıl bir çaba sarf ettiğini ortaya koymaktır. Bu görev aslında Batı'nın siyasi, ekonomik, kültürel ve ya askeri anlamda ötekiyi yeniden inşa etmek, yönetmek ve ona tahakküm etmek için üretmiş olduğundan başka bir şey değildir (Said, 1979: 3; 1998: 14-16). Bunun yanı sıra Batı dışında bu görevi yerine getirebilecek bir başka uygarlık yoktur. Çünkü Batı sanat, bilim, yönetim ve birçok alanda medeniyetin üst beşiğine ulaşmıştır. Bu nedenle Batıyla bu alanlarda rekabet edecek ya da onun hızına erişebilecek bir başka kudret yoktur.

Değişime direnen ancak Batı'nın değiştirmekte ısrarcı olduğu Doğu manevi değerlerin yanı sıra coğrafi olarak da gerçeklikten uzak "hayali bir üründür". "Batı kültürü, geleneği, değerleri, dili, dini ve hayat tarzını benimsememiş olan yani Batı ve kendisi arasında her anlamda bağ kuramamış olan herkes "Doğulu", Doğuluların yer aldığı her yer ise "Doğu'dur" (Said, 1998: 26, 108-109). Dahası bu doğrultuda kurgulanmış/tahayyül edilmiş olan Doğu ve Doğulu, Batı'nın tüm çabasına rağmen değiştirilemez ise (ki değişmeyeceğine kuvvetle

inanılmaktadır) bu durumun sorumlusu Batı değil aksine, biz ve öteki ayrımında negatif tarafı temsil den Doğuludur. Çünkü Doğulu doğası gereği yeniliğe, modernleşmeye ve değişime yabancı olduğu gibi aynı zamanda kapalıdır. Batı-dışı dünyanın değişime ayak dirediği, kendisini yönetme ehline sahip olmadığı, tehlikeli, kötü ve despotik olduğu şeklindeki tasvir, betimleme ve basmakalıp cümleler de aslında Batı'nın istediği zaman dilediği şekilde Doğu'yu konuşup tasvir etmesinin çıktılarından başka bir şey değildir (Said, 1998: 346-347).

Üstelik Batı'nın, Batı-dışı dünyayı bu yönde görme, anlamlandırma ve algılama biçimi sadece Batılının söylemlerinde kalmamakta aynı zamanda metinlere de dökülmektedir. Şayet herhangi bir birey Batı-dışı dünyaya yönelik bilgi edinmek istiyorsa Şarkiyatçıların Doğu'ya ilişkin üretmiş olduğu metinlere (resim, sinema, müzik, sanat, felsefe vb.) bakmalıdır. Bu metinler her ne kadar yeniden ve tekrar tekrar üretilse de aslında “Doğu” ve “Doğulu” değişmeden orada durmaktadır. Çünkü Şarkiyatçılar Doğu'yu ve Doğulu'yu tanımlamak ve tasvir etmek için Şarkiyatçı metinlere başvurmaktadır. Bu nedenle yeni şarkiyatçı metinler rotasyondan öteye gidememektedir. Bu bağlamda, bu metinlerin amacı sistematik şekilde Batı'nın tasvir ettiği ve kurguladığı Doğuyu aktarmayı (içeriklerini koruyarak) sürdürmektir. Bu anlamıyla Doğu bu metinlerin toplamıdır. Doğu'ya ilişkin bilgi edinmek isteyenler bu metinlere baktıklarında aslında farkında olmadan Batı'ya ve Batı'nın hâkim iktidar ilişkilerine dair bir şeyler öğrenmektedir (Said, 1998: 27, 277-278).

Özetle, Şarkiyatçı metinler üç şeyi açık etmektedir: “gerçek Doğu(lu)nun tahayyül edilmiş olana tercih edilmiş olması”, “Doğu-Batı arasındaki her türlü epistemolojik ve ontolojik farkı normalleştirmek” ve “Doğu'yu bu metinlerde olduğu haliyle aktarılmasını ve böylece orda olduğu şekliyle kabul edilmesini sağlamak” (Said, 1979: 5-6, 14-22). Ancak bu metinler Said'in (1979: 5) belirttiği üzere bir şark olmadığına işaret etmemektedir. Aksine bir şark vardır ancak bu şark bu metinlerin ifade ettiği kadar farklıdır. Bu bağlamda, bu haliyle Şarkiyatçıların metinlerinde tahayyül edilen şark aslında bize şarkın ne olduğunu değil aksine ne olmadığını anlatmaktadır (Said, 1998: 40).

Batı-dışı dünyaya ilişkin üretilmiş olan bu metinlerin sayısının bir hayli fazla olduğu yerlerden birisi de ABD'dir. Said “Oryantalizm” başlıklı eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın iki süper gücünden biri olan Amerika'nın, İngiltere ve Fransa'dan şarkiyatçılığı miras aldığını belirtmektedir. Bu argümana göre Amerika'nın, Batı dışı toplumlara (özellikle Ortadoğu ve Arap dünyasına karşı) yönelik

yaklaşım, politik açılımları ve ilişkisinin temeline hâkim olan şey oryantalist bakış açısıdır. Bu açıklamadan hareketle, çalışmanın bundan sonraki bölümü 2009-2017 döneminde Amerikan başkanlığı görevinde bulunmuş olan Barack Obama'nın başkanlığının erken döneminde Kahire'de yapmış olduğu konuşmada Ortadoğu'ya yönelik bulunduğu tasvir ve betimlemelerdeki oryantalist izleri çözümleyecektir.

3. BARACK OBAMA'NIN KAHİRE KONUŞMASI: AMERİKAN ELİYLE SOSYALLEŞTİRİLEBİLECEK OLAN ORTADOĞU'NUN TAHAYYÜL EDİLMESİ

İktidara geldiği ilk andan itibaren kendi başkanlık dönemini ve dış politika önceliğini Bush yönetiminin karşısında konumlandıran Obama (Yalçın, 2015: 56; Akbaş, 2011: 8) bu bağlamda başkanlığının ilk yurt dışı gezilerini 2009'da Ortadoğu ülkelerine gerçekleştirdi. Yeni Amerikan Başkanı bu seyahatin uğrak yerlerinden biri olan Mısır'da bulunduğu sırada (4 Haziran 2009) Kahire Üniversitesinde bilinen meşhur konuşmasını yaptı. Obama bu konuşmasında “Amerikan eliyle modern standartları yakalayabilecek bir Ortadoğu (öteki)” tasvirini iyimser ve toleranslı bir şekilde kurduğu şu cümlelerle yapmıştı (“President Obama’s Speech in Cairo: A New Beginning”, www.whitehouse.gov.tr, 04.06.2009; Ertuğral, 2013);

Biz, Amerika Birleşik Devletleri ile İslam dünyası arasında, kökleri herhangi güncel politik tartışmanın çok ötesine uzanan tarihi konulara dayanan gergin bir dönemin yaşandığı bir zamanda bir araya geliyoruz. İslam ve Batı arasındaki ilişkiler yüzyıllarca devam eden barış içinde bir arada yaşama ve işbirliği ile birlikte, anlaşmazlık ve dini savaşları da kapsar. Son zamanlarda bu gerginlik, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin çoğu zaman hak ve olanaklardan mahrum edilmesine yol açan sömürgecilik ve ülkelerin kendi arzuları dikkate alınmadan genellikle ellerinden vekâlet alınmış gibi davranılan bir Soğuk Savaşla beslendi. Ayrıca, modernleşme ve küreselleşmenin getirdiği köklü değişiklikler birçok Müslümanın, Batıyı İslam geleneklerine düşman olarak görmesine yol açtı. Şiddet yanlısı aşırıcular, İslam dünyasının küçük ama güçlü bir kesiminde kendi çıkarları için bu gerginlikten faydalandı. Bu aşırıcuların gerçekleştirdiği 11 Eylül 2001 saldırıları ve sivil topluma karşı şiddete başvurmaya devam etmeleri ise, bazı kişilerin ülkemde İslam'ı sadece Amerika ve Batı ülkelerine değil, insan haklarına karşı da düşman olarak nitelemelerine yol açtı. Bu durum, korku ve güvensizliği daha da besledi. Bizim ilişkilerimiz aramızdaki farklılıklarla tanımlandığı sürece, barış yerine nefret ekenleri ve adalet ve refahı sağlamağa yardım edebilecek işbirliği yerine anlaşmazlığı destekleyenleri güçlendirmiş olacağız. Biz bu şüphe ve uyuşmazlık döngüsünü sona erdirmeliyiz. Ben Kahire'ye Amerika Birleşik Devletleri ile Dünyadaki Müslümanlar arasında karşılıklı çıkar ve karşılıklı saygıya dayanan, Amerika ve İslam'ın birbirleriyle zıt olmadığı ve rekabete gerek bulunmadığı

gerçeğine dayanan yeni bir başlangıç arayışı ile geldim. Aslında onlar birbirini tamamlar, adalet ve gelişim, hoşgörü ve bütün insanların saygınlığı gibi ortak ilkeleri paylaşır. Bugüne kadar Amerika'nın İslam dünyası ile olan ilişkileri iki ülke arasındaki farklılıklar üzerinden tanımlanmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası aşırıyıcıların devam ettirdiği şiddet eğilimli çabalar İslam'ın hem benim ülkemde hem de Avrupa ülkelerinde kaçınılmaz bir şekilde düşmanca yorumlanmasına yol açmıştır. Bu nedenle bu uyumsuzluk ve şüphe sonlandırılmalıdır. Ben Kahire'ye Müslüman dünya ve Amerika arasında yeni bir başlangıç yolunu bulmak için geldim. Amerika ile İslam arasındaki ortaklığın, İslam'ın ne olmadığına değil ne olduğuna esaslanması gerektiğine dair inancım da bu deneyimim ışık tutar. Müslümanlar nasıl böyle çığ bir klişeye sığmıyorsa, Amerika da sadece kendi çıkarlarına hizmet eden imparatorluk klişesine sığdırılamaz. Amerika Birleşik Devletleri, Dünyanın tanık olduğu en büyük gelişmenin kaynağı oldu. Biz bir İmparatorluğa karşı gerçekleştirilen devrimden doğduk. Biz herkesin eşit yaratıldığı ideali üzerinde kurulduk ve yüzyıllarca bu kelimelere anlam kazandırmak için hem kendi ülkemiz sınırları içinde, hem de dünyada mücadele verdik. Biz dünyanın her köşesinden gelen her kültürle yoğrulduk ve kendimizi basit bir kavrama adadık: E pluribus unum: "Birçoğundan, bir." Ve ben İslam hakkında, nerede olursa olsun olumsuz stereo tiplerle mücadele etmeyi Amerika Birleşik Devletleri başkanı olarak üstlendiğim sorumluluğun bir bölümünü kabul ediyorum. Dünyanın neresinde olursa olsun İslam'a karşı oluşan ön yargılara karşı mücadele etmenin Amerikan başkanı olarak benim sorumluluğum dâhilinde olduğunu düşünüyorum. Kahire'de verdiğim bu sözlere bağlı kalacağım.

Bu konuşma analiz edildiğinde Obama'nın genelde İslam Dünyasını özeldede Ortadoğu ülkelerine yönelik algı ve düşüncesine hâkim olan şeyin şarkiyatçılık olduğu görülmektedir. Obama'nın bu ülkeleri tanımlarken kullandığı şu kelime, sıfat ve basmakalıp cümleler aslında Şarkiyatçı metinlerde karşılaştıklarımızla aynı olması bizi bu argümana götürmektedir: Amerika/Batı-İslam Dünyası arasındaki farklar (kimlik ayrımı), İslam dünyasındaki aşırıyıcıların gerçekleştirdiği şiddet ve terör eylemleri (şiddetin ve terörün Doğuluya has olduğu, doğasında bulunduğu), İslam'ın Avrupa ve Amerika'da düşmanca olarak yorumlanması ve İslam'a karşı oluşan ön yargı (İslam'ı öteki-biz ayrımında negatif temsil eden öteki tarafına yerleştirmek), uyumsuzluk (ötekinin bize ayak uyduramaması) ve Müslüman Dünya-Amerika (biz ve öteki ayrımı). Bu bağlamda, Obama'nın konuşması boyunca temsilini kurduğu Ortadoğu biz tarafını temsil eden Batı ve Amerika'dan tamamen farklıdır. Bu ayrımında alışlageldik haliyle biz ve öteki ayrımında Ortadoğu negatif tarafı temsil eden "öteki" Batı ise pozitif tarafı temsil eden "biz" (Balcı, 2016: 47) tarafına yerleştirilmiştir.

Obama konuşmasının devamında Amerika ve İslam Dünyası ile yeni bir başlangıç yapma ve İslam'a karşı Amerika ve Batı tarafında

oluşan ön yargıyı silme misyonunu bizzat üstlendiğini şu sözleriyle ifade ediyor: “*Ve ben İslam hakkında, nerede olursa olsun olumsuz stereo tiplerle mücadele etmeyi Amerika Birleşik Devletleri başkanı olarak üstlendiğim sorumluluğun bir bölümünü kabul ediyorum. Dünyanın neresinde olursa olsun İslam’a karşı oluşan ön yargılara karşı mücadele etmenin Amerikan başkanı olarak benim sorumluluğum dâhilinde olduğunu düşünüyorum. Kahire’de verdiğim bu sözlere bağlı kalacağım.* Amerikan başkanının bu söylemi, “Etken tarafta yer alan Batı’nın, edilgen olan Doğu’ya yönelik biz tarafında oluşan olumsuz basmakalıpları silmek ve onu medenileştirmek misyonunu üstleneceğine” (Said, 1979: 25-56; 1998: 29) işaret etmektedir. Dolayısıyla bu ifade Amerikan dış politikasındaki demokrasiyi yayma misyonunun Amerika tarafından geleneksel olarak Obama döneminde de devam ettirileceğini ortaya koymaktaydı. Ancak Obama başkanlığının erken döneminde aşağıda değineceğimiz üzere bu misyonu yerine getirme aşamasında selefi Bush’tan farklı olarak “demokrasiyi dışarıdan empoze ederek değil, Doğu’daki yönetim ve halkların inisiyatifine bırakarak yerine getirmeye” çalışacaktır (Telatar, 2012: 58-63).

Bunun yanı sıra Amerikan başkanı “11 Eylül saldırıları sonrası ABD’nin, Müslüman dünya ile savaş halinde olduğuna dair dünya kamuoyunda oluşan bu kötü imajı silme (ki bu imaj Bush yönetiminin teröre karşı savaş politikasının bir sonucunda oluşmuştur)” (Altunışık, 2009: 79) sorumluluğunu da üstlenmektedir. Obama’nın konuşmasının başlangıcında 11 Eylül saldırıları sonrası İslam Dünyası ve Batı-dünyası ile arasındaki ilişkilerin girdiği krize yaptığı vurgu bu bağlamda önemlidir. Amerika’nın olumsuz imajını silmenin en iyi yolu ise Ortadoğu’yu negatif olan taraftan pozitif tarafa yani Batı standartlarına Amerikan eliyle yerleştirmekten geçmektedir. Obama’nın bu misyonu başarıya ulaştırması Amerika’nın imajını yenilemenin yanı sıra aynı zamanda Ortadoğu’nun da faydasına olacaktır. Çünkü Şarkiyatçılıkta biz tarafı kendi iyiliğinden çok ötekinin faydasına çabalayan aktif özne konumundadır (Said, 1979; 1998). Obama’nın 2009 Kahire konuşmasında tahayyülünü kurduğu Ortadoğu’nun Amerikan eliyle ehlileştirilip modernizmi yakalayabileceği konusunda ümit vaat etmesi bu misyonun başarıya ulaştırılması ihtimalini yükseltmekteydi. Obama’nın konuşmasını toleranslı kılan şey tam da bu inancından kaynaklanmaktaydı (Balcı, 2016: 47).

Üstelik Obama “modernleşebileceği konusunda ümit vaat eden Ortadoğu’yu” dünyanın yeni standartlarına ulaştırma görevini yerine getirirken selefi George Bushun aksine sert güç stratejisine değil

yumuşak güç (diplomasi vurgusu) mekanizmalarına başvuracağını üzerinde de durmuştu. Obama başkanlık kampanyaları sürecinde ve başkan seçildikten sonraki dönemde yaptığı açıklamalarda “kendisini şiddetin karşısında bir başkan” olarak tanımlamıştı (Gerges, 2013: 301-303).Obama benzer ifadelere özellikle demokrasi getirmek söylemi ile 2003’te George Bush yönetiminin Irak’a gerçekleştirdiği askeri müdahaleye dair yaptığı konuşmalarda daha fazla başvurmuştur (Bilensoy, 2018: 64).

Fakat 2016’ya gelindiğinde Obama’nın Ortadoğu’ya yönelik bu ümit vaat eden sözlerinin yerini karamsar olanlara bıraktığını aynı yıl The Atlantic Dergisi’nin Nisan ayı sayısında “Obama Doktrini” başlığı ile yayımlanan yazıda görmekteyiz. Obama Kahire konuşmasının aksine değişime ümit vermeyecek bir Ortadoğu tahayyülünü özellikle kurduğu şu cümle ile açık etmektedir: “Umuyordum ki, benim Kahire’deki konuşmam bir tartışmayı harekete geçirecek ancak şimdi halklarına fırsat ve refah sağlamada başarısız ülkeler var elimizde” (Goldberg, 2016). Nasıl oluyor da Obama’nın yedi yıl önce değişebileceğine kuvvetle inandığı Ortadoğu “değişime direnç gösteren ötekiye” dönüşmüştür? Bu süre içerisinde Obama’yı, Ortadoğu konusunda ümitsiz kılan şey nedir?

Söz konusu iki sorunun yanıtına ulaşmak için Bush döneminde Irak’a yönelik gerçekleştirilen tek taraflı müdahaleye ve 2011’e gitmek gerekmektedir. Çünkü Obama yönetiminin Ortadoğu’ya yönelik politikasındaki iki değişimin sebebi Bush yönetiminden miras aldığı sorunlu Ortadoğu politikası ve 2011’de Tunus’ta bir gencin kendisini yakması sonucu başlayan ve kısa süre içerisinde bir nevi domino etkisi yaparak Ortadoğu ülkelerinin birçoğunu etkisi altına alan halk ayaklanmalarıdır. Arap ayaklanmalarının etkisini bir hayli yoğun hissettirdiği Suriye’de 2013’te ortaya çıkan yeni gelişmeye (kimyasal silah kullanımı) bu bağlamda ayrıca değinmek gerekmektedir. Bilindiği üzere Suriye’de Beşar Esad yönetiminin 30 Ağustos 2013’te kimyasal silah kullanımı karşısında Obama yönetiminin bu saldırıya yönelik herhangi bir eleştiride bulunmamıştı. Washington’un bu tutumu ABD’nin Ortadoğu politikasında değişime gittiği yönündeki tartışmayı harekete geçirmişti. Bu tartışma kaynağını Obama’nın 2013’te Suriye rejimi ile muhalif gruplar arasında krizler tırmandığı sırada Esad rejiminin söz konusu krizleri sonlandırmak için kimyasal silah kullanacağına dair tartışma gündeme geldiğinde “Esad rejiminin kimyasal silah kullanımı bizim hesaplarımızı değiştirir” (“Obama’dan Suriye’ye kimyasal silah uyarısı”,https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/08/120820_obama_s_yria,08.12.2012) şeklindeki açıklamasından aldı.

Obama'nın bu açıklamasından sadece üç yıl sonra (söz konusu yazıda belirtildiği gibi) Suriye'de kimyasal silah kullanımı karşısında izlemeyi tercih ettiği "eylemsizlik" politikası ve üstelik bu politikadan memnuniyet duyduğunu ifade etmesi (Goldberg, 2016) bu bağlamda çelişki arz etmektedir. Üstelik Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik değişen görüş ve düşünceleri Suriye'yle sınırlı kalmamış "Ortadoğuları Amerikalıları nasıl öldürürüz diye düşünen insanlar" olarak tanımlamasına kadar varmıştır (Goldberg, 2016). Dolayısıyla The Atlantic dergisinde yayınlanan yazı Obama yönetiminin 2009'da benimsediği Ortadoğu politikasındaki radikal olarak nitelendirilebilecek değişimi 2016'ya gelindiğinde açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir. Çalışmanın bundan sonraki kısmı bu değişimi analiz etmek için ayrılmıştır.

4. OBAMA VE ORTADOĞU: "MÜDAHALESİZLİK STRATEJİSİ" GİDEN SÜREÇ

Bu bölümün ana argümanı Obama yönetiminin Ortadoğu politikasında neden değişime gittiği bir diğer ifadeyle yedi yıl içerisinde neden tutarlı bir politika geliştiremediği (Yalçın, 2015: 58-59) sorusunun yanıtının selefi Bush'un Ortadoğu'ya yönelik benimsemiş olduğu stratejide ve 2011-2016 döneminde Ortadoğu bölgesinde meydana gelen gelişmelerde aranması gerektiğidir.

Selefleri gibi Obama yönetimin de dış politika ajandasında "demokrasinin yayılması" misyonu yerini almıştır. Ancak Obama, selefi Bush'un aksine bu misyonun "demokrasinin dışarıdan empoze edilerek değil, devletlerin kendi inisiyatif ve değerleri doğrultusunda yerine getirmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Obama yönetimi de her Amerikan başkanının yaptığı gibi Amerikan dış politikasındaki "bizim, ötekiyi ehlileştirme" görevini üstlenmiş ancak seleflerinin aksine bu misyonu sert güç stratejileri vasıtasıyla değil yumuşak güç stratejileri ile yerine getirmeyi tercih etmişti. Obama yönetiminin, Bush döneminden kalan sorunlu dış politika konularını miras almış olması bu stratejinin belirlenmesindeki önemli bir nedendi (Telatar, 2012: 63-65).

Bush döneminde 2003'te Irak'a demokrasi getirme söylemi ile "özgürlük operasyonu" adıyla gerçekleştirilen müdahale ve bu müdahale sonrası Irak'ta bırakılan Amerikan askerleri genelde dünya özelde ise Ortadoğu ülkeleri tarafında "bir ülkenin iç işlerine karışmak için askeri müdahale yöntemlerinin gerektiğinde nasıl devreye sokulabileceğinin" sembolü olarak görülmesi (Ulutaş, 2016; Öztürk, 2009) ve bu operasyonun Çin, Rusya, Fransa ve Almanya'nın muhalefetine neden olması Amerikan politikalarının meşruiyetini tartışmaya açmıştı (Akbaş,

2011: 1, 4). Bush yönetiminin halefine bıraktığı bu miras böylece Obama yönetimini “Amerikan imajını tekrar restore etmek için yumuşak güç stratejileri” benimsemeye yöneltti. Bu strateji gereği Obama Ortadoğu’ya (ya da dünyanın herhangi bir yerinde bulunan diğer otoriter rejimlere) demokrasiyi dışarıdan zorlama ile dayatmayacak “bu toplumların kendi inisyatifleri doğrultusunda demokrasiyi güçlendirmelerine fırsat tanıyacaktı (Telatar, 2012: 60-65). Bir diğer ifadeyle “kendisini yönetemeyen bu coğrafyayı yönetmek misyonunu (Balcı, 2015: 75) Obama selefi Bush’un aksine kendi iradesine almayacak Ortadoğu’daki yönetimlere bırakacaktı.

Obama’nın bu stratejiyi bu bağlamda uygulamaya koyduğu ilk yer Irak oldu. 2008 başkanlık seçimi kampanyaları boyunca Ortadoğu politikasının merkezine Irak Savaşını sonlandırmak üzerine kurduğunu belirten Obama (Kenasari, 2016) başkanlık görevine geldikten bir yıl sonra 2010’da aldığı karar doğrultusunda 2011’de Irak’tan ABD askerlerini çekti. Amerikan başkanı çekilme işlemi bittikten kısa bir süre sonra yaptığı bir konuşmada Irak Savaşı’nı bitirmekten memnuniyet duyduğunu, “Irak’ın özgürlüğü için yaptığımız operasyonlar sona erdi, Irak halkı sorumluluk alarak ülkelerinin güvenliğini sağlıyor” açıklaması ile belirtti (Kenasari, 2016). Amerikan başkanının bu açıklaması iki şeye işaret ediyordu: Birincisi, Obama, Bush döneminde Irak’a gerçekleştirilen operasyonun amacının ötekiyi ehlileştirme amacıyla yapıldığını kabul ediyordu. Bilindiği gibi ABD, 2003’te Irak’a yönelik gerçekleştirilen operasyonunun amacının kitle imha silahlarının yok edilmesi ve ülkeyi özgürleştirme amaçlı olduğunu belirtmişti (Akbaş, 2011: 4). İkincisi, Amerikan başkanı Irak’ı demokratikleştirme misyonunu Irak halkının eline bıraktığını ilan etti.

Ancak Obama yönetiminin Irak’tan çekilme kararı Irak’ın siyasi, ekonomik ve sosyal krizlerini çözmesinin gerisinde kalmış ve dahası bu krizleri derinleştirmiştir. Çekilme işlemi tamamlandıktan sonra ülkede hâlihazırda var olan mezhepsel, dini ve iktidar çatışmaları niceliksel ve nitel anlamda arttırmıştır. Obama yönetiminin umduğunun aksine çekilme kararı Irak’a istikrar getirememiş ve ülkede özgürlük ortamını sağlamamıştır. Dolayısıyla Doğu kendisini yönetememiştir (Said, 2011: 199; 1998). Amerikan askerlerinin geri çekilmesi sonrası Irak’ın her geçen gün istikrarsızlığa gitmesinin önemli bir nedeni Obama yönetiminin Irak’ın yönetim zorluklarını ve diğer sorunlarını nasıl aşması gerektiğine dair herhangi bir politika belirlemeden sadece çekilme kararı almış olmasından kaynaklandı (Yalçın, 2015: 59; Erkmen, 2010: 17, 18). Üstelik bu karar ilerleyen yıllarda genelde Ortadoğu’da özelde ise Irak’ta

hâlihazırda var olan istikrarsız ortamı daha fazla tırmandıracak olan DAESH terör örgütünün ortaya çıkması ile de sonuçlanmıştır (Falk, 2016).

2014'e gelindiğinde ise DEASH terör örgütünün Irak'ın Musul kentini ele geçirecek kadar güçlenmesi Obama'nın çekilme kararının yoğun eleştirilere tabi tutulmasına neden oldu. Örneğin; DAESH'in bu denli ilerlemesi karşısında Donald Trump yaptığı bir açıklamada "Obama, Irak'ı adeta altın tepside İran'a teslim etti. İran, bize bir teşekkür mektubu yazmalı." Irak'ın teröristlerin "Harvardı" haline dönüştü" açıklamasında bulundu (Kenasari, 2016). Trump'ın bu açıklaması, "Doğuyu restore edebilecek kudrete sahip olan Batı'nın bu bölgeden elini çekince buraya kaosun hâkim olduğuna" (Balcı, 2015: 74) işaret etmekteydi. Ancak "Obama yönetimi değişebileceğine inandığı bir coğrafya da terör örgütünün ortaya çıkmasından Irak'ı yaklaşık on yıl boyunca işgal eden ve sonrasında çekilme kararı ile onu kendi kaderine terk eden Washington yönetimini sorumlu görmedi. Çünkü 'sürekli Amerikalıları öldürmeyi düşünen bir coğrafya, zaten kendiliğinden bu tür örgütleri çıkarmaya programlı' (Balcı, 2016: 47). İstikrarsızlık, kaos, terör örgütü ve despotik yönetimler Şarkiyatçı metinlerde Doğu ve Doğulu'nun doğasında bulunmaktadır (Said, 1979; 1998).

Bu bağlamda, Irak tecrübesi Obama'nın Ortadoğu'yu seleflerine benzer şekilde Şarkiyatçı bakış açısıyla okuduğunu şu açıdan ortaya koymaktadır: Amerikan askerleri bulunduğu ve bu askerler geri çekildikten sonraki süreçte Irak'ın değişim yönünde ilerleme kaydedememiş olmasının sorumlusu Washington değildir. "Biz" kavramının karşılığı olan ABD "öteki" olan Irak'ın ehlileşmesi, modernleşmesi ve istikrara kavuşması için iki farklı yöntem denemiştir. Birincisi, Bush yönetiminin Irak'ı sert güç ile özgürleştirme operasyonu, ikincisi Obama yönetiminin "demokratikleşme" görevini Irak halkının kendi iradesine bırakmasıdır. Ancak ötekinin değişime direnmesi nedeniyle bu görevin başarısızlıkla sonuçlanması kuralı (Said, 1979) Irak'ta da tecrübe edilmiştir.

Bu bağlamda "ötekinin değişme kapalı olduğunu" 2011'de Irak'tan çekildikten kısa bir süre sonra bu ülkede ortaya çıkan gelişmeler ile tecrübe eden Obama yönetimi başkanlığının ikinci yılında Ortadoğu'da ortaya çıkan halk ayaklanmaları karşısında Ortadoğu'yu dizayn etme misyonunu Ortadoğu yönetimlerine bırakma stratejisini geride bıraktı ve bu misyonu küresel aktörler ile birlikte üstlenmeye karar verdi. Yeni strateji ile Washington yakın çıkarlarını doğrudan ilgilendirmeyen meselelere tek başına müdahalede bulunmayacak ve bu müdahalelerin gerekli kıldığı stratejik ve operasyonel yükü kendi

düzeninin güçlü müttefikleriyle paylaşacaktı (Krieger, 2016: 97). Bu bağlamda Tunus'ta 5 Ocak 2011'de "Yasemin Devrimi" Tunus'ta başlayan halk ayaklanmalarının önemli ölçüde etkilediği (Krieg, 2016: 103-104) Libya Obama yönetiminin yeni Ortadoğu politikasını oluşturmasının önemli bir nedeni oldu (Yalçın, 2015: 58).

Libya'da meydana gelen gelişmeler karşısında o güne dek Arap ayaklanmaları karşısında pasif bir politika izlemeyi tercih eden Obama bu politikasını (kısmen) geride bıraktı (Yalçın, 2015: 58). Mart 2011'de Obama yönetimi, Libya'daki meşruiyet krizini ve istikrarsızlığı sonlandırmak bir diğer ifadeyle Muammer Kaddafi yönetimine son vermek amacıyla NATO (North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü) ile birlikte Libya'ya operasyon gerçekleştirdi (İleri, 2020). Obama'nın bu bağlamda Libya operasyonuna yönelik yaptığı şu açıklama, "Biz uluslararası koalisyonun bir parçası olarak hareket etmeliyiz. Çünkü bu durum bizim çıkarlarımızın merkezinde değildir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa ülkeleri ve Körfez ülkeleri bu koalisyonda aktif bir şekilde yer almalıdır. Biz Amerika olarak bize has olan askeri kabiliyetlerimizin eşsizliğini kullanacağız fakat bu sorumluluğu diğerleri de paylaşacaktır" (Goldberg, 2016; Zakaria, 2011) iki nedenden dolayı önemliydi. Birincisi, Amerikan başkanının bu ifadesi "ötekinin kendisini yönetemediğine bu nedenle yönetilmesi gerektiğine" işaret etmekteydi. İkincisi, bu açıklama yönetme misyonunu ABD'nin Batılı devletler ile birlikte üstlendiğine işaret etmekteydi.

Ancak iktidara geldiği erken dönemden itibaren "ötekiyi yönetme" misyonunu halefinden farklı olarak ilk aşamada "Ortadoğu yönetimlerine bırakan" ve dahası "demokrasi yayma misyonunu yumuşak güç stratejileri üzerinden yerine getireceğini belirten Obama yönetiminin NATO üyeleri ile Libya'ya gerçekleştirdiği askeri operasyon söylem ve eylemin pratikte uyumlayabileceğini ortaya koymaktaydı. Çünkü Obama yönetiminin Libya operasyonu Irak'ta olduğu gibi rejimin sert güç ile değiştirilmesi ile sonuçlandı. Üstelik Irak'tan farklı olarak Washington bu misyonu bu kez NATO üyeleri ile birlikte yerine getirdi. Bir diğer ifadeyle, Obama yönetimi selefi Bush'un aksine en önde yer alan ve tek taraflı hareket ederek şiddet kullanan aktör rolünden uzak durduğunu ortaya koymaya çalışmış (Yalçın, 2015: 60) ancak Kaddafi yönetimine sonuçta şiddet ile son verilmiştir (Cooley ve Nexon, 2020: 93).

Ancak Libya'dan alınan sonuç da Irak'ta olduğu gibi ötenin değişmeyeceğine dair olmuştur. Amerika ve NATO ülkelerinin Libya'ya "özgürlük operasyonu" adı ile altında gerçekleştirdikleri müdahale sona

erdiğiinde Libya'da istikrasızlık tekrar artmış ve bu ülke kriz sarmalına girmişti. Dolayısıyla Libya bu haliyle “biz tarafının tüm çabasına karşın ötekinin değişmeyeceğine” dair düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Obama'nın, Libya'ya yönelik kullandığı şu ifade bu bağlamda önemlidir: “Libya operasyonu çok iyi bir şekilde planlanmasına rağmen ülke hala yıkım halindedir ve üstelik çamura batmıştır. Bu nedenle Libya için yapılacak bir şey kalmamıştır” (Goldberg, 2016). Sonuç olarak, Washington kriz sarmalından kurtarılması gereken Libya'yı (ötekiyi) bu durumdan bağımsızlaştırmak için sorumluluğu bu kez Irak'tan farklı olarak ötekiye (Libya'ya) yüklememiş bizzat yakın müttefikleri ile paylaşmış ancak Irak'ta olduğu gibi alınan sonuç bir kez daha hayal kırıklığı olmuştur. Yani öteki “Doğu” istikrasızlığın, kriz ve çatışmanın coğrafyası olduğunu” (Said, 1979) tekrar kanıtlamıştır

Irak ve Libya'dan alınan ders böylece Obama yönetimin Ortadoğu politikasını “Ortadoğu'ya mesafeli durmak ve bölgede ortaya çıkacak olan olaylara müdahale etmemek” esası üzerine temellendirilen “müdahalesizlik” stratejisini benimsemeye yöneltmiştir. Üçüncü stratejinin pratiğe açık edildiği yer bu bağlamda 2013'te Suriye savaşı oldu. Daha önceki açıklamalarında “Suriye yönetiminin herhangi bir kimyasal silah kullanımını kırmızı çizgi” sayacağını belirten Obama yönetimi Esad rejiminin 30 Ağustos 2013'te kimyasal silah kullanması karşısında sessiz kalmayı tercih etti. Washington'un, Suriye'ye yönelik bu eylemsizliği dünya kamuoyunda “ABD'nin, Ortadoğu'yu başka güçlerin (Sovyetler) ve DAES'in inisiyatifine bıraktığı” şeklindeki tartışmayı harekete geçirdi (Emiroğlu, 2017; Balcı, 2016: 46; Yalçın, 2015: 58). Obama bu tartışmanın üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra Suriye'de yaşanan gelişmeler karşısında neden eylemsiz kalmayı tercih ettiğini şu ifadesi ile açıkladı: “Libya Ortadoğu'dan kaçınılması gerektiğinin kanıtıdır. Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'yı yönetmek için kendimizi adayabileceğimiz hiçbir seçenek kalmamıştır.” (Goldberg, 2016).³

Dolayısıyla Amerikan Başkanı bu açıklaması başkanlığının erken döneminde Ortadoğu'ya yönelik takip etmeyi istediği aktif politikanın başkanlığından dört yıl sonra yerini neden pasif olana bıraktığını açıklar nitelikteydi. Bir diğer ifadeyle bu açıklama Irak ve Libya'da edinilen başarısız tecrübelerin nihayetinde Amerikan başkanını genelde Ortadoğu'ya özelde ise Suriye'ye karşı mesafeli ve pasif bir politik

³ Obama yönetiminin, Suriye krizine dâhil olmamasının Irak ve Libya'da olduğu gibi ağır maliyetler getiren savaflara girmemek ve Sovyetler ile Suriye'de karşı karşıya gelmemek şeklinde diğer sebepleri de bulunmaktaydı (Yalçın, 2015: 60).

tercihe yönelttiğine işaret etmekteydi (Çopur, 2016). Goldberg tarafından kaleme alınan ilgili yazıda Obama'nın, Suriye'ye yönelik herhangi bir müdahalede bulunmamış olmasının nedenlerini açıklarken Irak ve Libya'dan alınan sonuçlar üzerinden değerlendirmiş olması (Bkz. Goldberg, 2016) bu bağlamda önemlidir.

Obama yönetiminin Suriye olayları karşısında eylemsizliği tercih etmiş olmasının bir diğer sebebi bu krizin Amerikan çıkarlarından ziyade bölgesel aktörlerin çıkarlarına zarar vermesidir (Yalçın, 2015: 60). Oryantalizm, Batının Doğu'ya 'medeniyet getirme söyleminin' arkasına gizlenmiş olan şeyin aslında Batının Doğudaki çıkarlarını muhafaza etme isteği olduğunu belirtmektedir (Said, 1979: 30, 59). Dolayısıyla Obama'nın, Suriye'yi yönetme misyonunu üstlenmemiş olmasının bir diğer nedenini bu krizin Amerikan çıkarlarına doğrudan bir tehdit oluşturmamış olmasından kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Obama'nın şu açıklaması bu argümanı doğrular niteliktedir; "Dünyanın birçok yerinde bizim güvenliğimize doğrudan dokunmayacak meydan okumalar olacaktır. Bu durumlarda bizim ilgili ülkelere yardım etmemiz gerekir ancak daha fazla asker göndermek bizim cevabımız olmayacaktır. Tarafları diplomatik ve siyasi bir çizgide bir araya getiremediğimiz sürece yapabileceklerimizin bir sınırı olacaktır" (Çopur, 2016; "Obama'dan Suriye Açıklaması", *Habertürk*, 29.09.2016; "Obama: Doğrudan Tehdit Altında Olmadıkça Suriye'ye Asker Göndermeyiz", *Hürriyet*, 9 Eylül 2016). Amerikan başkanının bu ifadesi kısacası şu anlama geliyordu: Amerikan askerlerine doğrudan tehdit yönelmediği yani Washington'un güvenlik çıkarları güvende olduğu müddetçe Suriye'ye ve ya dünyanın herhangi başka bir yerine asker göndermek rasyonel bir seçenek değildir.

Bush ve Obama yönetiminin Irak tecrübelerinin Napolyon Fransa'sının Mısır ve İngiltere'nin ise Hindistan'daki sömürge deneyimleri ile benzerlik taşıdığına da ayrıca değinmek gerekmektedir. ABD, İngiltere ve Fransa bu üç ülkeyi yönetmeyi "ötekiye medeniyet getirme" söylemi ile meşrulaştırmaya çalışmıştır (Said, 1979: 22-65). Ancak bu gerekçe ile üç ülkeye yönelik gerçekleştirilen müdahale ve izlenen farklı stratejiler bu ülkelere kalıcı bir istikrar getiremediği gibi bu ülkelerdeki istikrarsızlığı arttırmış ve krizleri daha fazla beslemiştir. Örneğin; Amerikan askerlerinin Irak'ta bulunduğu 2003-2011 döneminde Irak'ta kitle imha silahları bulanmadığı gibi Washington bu ülkeye vaat ettiği özgürlük ortamını da getirememiştir. Üstelik bu dönemde Irak'ın eğitim, sağlık ve diğer kurumları neredeyse 30 yıl öncesine geri dönmüştür (Erkmen, 2010: 8). Benzer şekilde, Obama yönetiminin

Libya'ya NATO ile birlikte gerçekleştirdiği operasyon sonrası Libya kriz döngüsüne girmiştir.

Sonuç olarak, Irak deneyimini yanı sıra 2011'de Ortadoğu'yu etkisi altına halk ayaklanmaları Obama'yı "Ortadoğu'nun/Batı-dışı dünyanın değişmez olduğuna ikna etmiştir. Amerikan başkanı Goldberg tarafından kaleme alınan yorum yazısında bu durumu onaylayan ifadeler kullanmıştır. Bu yazının Obama'nın Ortadoğu'da 2011 sonrası ortaya olaylara yönelik yorumlarının derlendiği bölümde Obama, Irak ve Libya deneyimlerinin Suriye'ye yönelik politikasını belirleme aşamasında etkide bulunduğunu belirten ifadeler kullanmakta ve Ortadoğu'yu istikrarsızlıkların, çatışmaların, terör faaliyetleri ve örgütlerinin yoğun olduğu bir coğrafya olarak tanımlamaktadır. Örneğin; Ortadoğuluları halklarına fırsat vermeyen ve sürekli Amerikalıları nasıl öldürürüz diye düşünen insanlar olarak tanımlayan Obama aynı zamanda Libya ve Ortadoğu için yapılacak bir şeyin kalmadığını belirtmiştir (Goldberg, 2016).

5. SONUÇ

Bu çalışma Obama'nın başkanlığının erken döneminde Ortadoğu'ya yönelik benimsediği aktif politikanın 2016'ya gelindiğinde pasif olana neden evirildiği konusunu mercek altına almıştır. Çalışma bu amaçla Oryantalizmin ilgili argüman ve kavramlarına başvurmuştur. Bu bağlamda bu çalışma Obama yönetimin Ortadoğu'ya yönelik benimsediği üç farklı politikanın temel sebebinin bu bölgeye yönelik Şarkiyatçı metinlerin oluşturduğu basmakalıp algıdan kaynaklandığı argümanı etrafında ilerlemiştir. Bir diğer ifadeyle, Obama'nın da tıpkı halefleri gibi Ortadoğu'yu görme biçimine hâkim olan Şarkiyatçılık Amerikan başkanını bu dönemde bu bölgeye yönelik kısa aralıklarla üç farklı politik tercihe yöneltmiştir.

Bu bağlamda, Obama'nın Kahire Konuşmasında ve Obama Doktrininde tanımladığı iki Ortadoğu'nun da ortak paydası "değişmesi gereken öteki" olmalarıydı. Bu haliyle Ortadoğu, biz ve öteki kimlik ayrımında ötekiyi yani negatif tarafı temsil edendir. Ortadoğu'nun pozitif tarafa geçmesini kendisine misyon edinen taraf ise alışlageldik haliyle uluslararası alandaki hiyerarşik piramidinin en üst konumunu işgal eden Washington'dan (Lake, 2009a) ("biz") başkası değildir. Washington yönetimi 2009 Kahire konuşmasında bu misyonu başarıyla tamamlayacağı konusunda özgüvenlidir. Çünkü Obama "ötekiyi" temsil eden Ortadoğu'yu bu değişim konusunda istekli görmektedir (Balci, 2016: 46-47). Obama yönetimini başkanlık görevinin erken döneminde

aktif bir Ortadoğu politikası benimseme isteğine yönelten neden tam da Ortadoğu'nun bu değişim isteğinden kaynaklanmıştır.

Ne var ki 2009 Kahire konuşmasında Obama'nın tahayyülünü kurduğu “sosyalleşmeyi isteyen Ortadoğulunun” değişmez olduğu gerçeği (Şarkiyatçılıkta, biz ötekinin değişmeyeceğini bilmektedir) kendisini 2011-2016 döneminde Ortadoğu'da meydana gelen halk ayaklanmalarında kendisini açık etmiştir. Obama yönetimi görevde kaldığı dönem içerisinde Ortadoğu'yu modern dünyaya entegre etmek bir başka ifadeyle biz tarafının parçası yapmak için elinden geleni yapmış ancak istenen sonuca ulaşamamıştır. Yukarıda değindiğimiz üzere Obama bu amaçla üç strateji benimsemişti. Obama yönetimi ilk olarak, 2011'de Irak'ta ötekiyi yönetme misyonunu ötekinin yetkisine bırakmış, ikinci olarak, Libya'yı yönetme sorumluluğunu NATO ile paylaşmış ve son olarak 2013'te Suriye'yi yönetme görevini başka güçlerin (Sovyetler) eline bırakmıştır.

Obama'nın, demokrasiyi bu bölgeye yayamamış olması Obama yönetimin izlediği bu üç politikadan kaynaklanmamıştır. Aksine 2009-2017 döneminde Washington'un Ortadoğu'ya yönelik üç ayrı politika benimsemesine neden olan şey bu sonucun tam da kendisidir. Bir başka ifadeyle, Amerika'nın Irak ve Libya'dan edindiği deneyimler, DAES'in ortaya çıkması ve 2011'de Ortadoğu'da başlayan halk ayaklanmaları Washington'u yedi yıl içerisinde üç farklı politik tercihe yöneltmiştir. Çünkü bu olaylar Ortadoğu'ya dair olan iki geleneksel gerçeği Washington tarafına tekrar göstermiştir: Ortadoğu'nun terör faaliyetlerinin gerçekleştirildiği merkezlerden biri olduğu (Akbaş, 2011: 8) ve değişime kapalı olan ve direnen kronik yapısı. Söz konusu olayların Washington tarafında Ortadoğu'ya yönelik oluşturduğu bu aynı algı (Doğulu Şarkiyatçı metinlerde hep aynı değişmeden orada durmaktadır) Obama yönetimini, Ortadoğu'ya yönelik aktif politika geliştirme konusunda isteksiz kılmıştır. Örneğin; 2011 Libya olayına dek Arap ayaklanmaları karşısında pasif politika sürdüren Obama yönetimi bu politikasını Libya'ya NATO ile birlikte müdahale ederek değiştirmiş bu ancak politikaya rağmen öteki istikrarsızlıkların merkezi olarak kalmaya devam etmiştir. Dolayısıyla Washington Doğulu'yu modern dünyaya entegre etmeye çalışmış ancak aldığı sonucun hayal kırıklığı ile sonuçlanması üzerine onu değiştirmek konusundaki ısrarcılığını bir kenara bırakmıştır.

Obama yönetiminin Ortadoğu'ya yönelik politika değişikliklerinin arkasındaki nedenleri oryantizmin ilgili argümanları doğrultusunda açıklamak şu nedenden dolayı önemlidir: Amerikan'ın

Ortadoğu'ya yönelik politikasında tarihsel düzlemde süreklilik olduğuna böylece dikkat çekilmiştir (Ayrıca bkz. Balcı, 2016). Amerikan başkanları her ne kadar farklı dönemlerde Ortadoğu'ya yönelik farklı politik açımlar gerçekleştirmiş olsalar da (örneğin; 1957 Eisenhower Doktrini, 1969 Guam Doktrini ya da Trump döneminin Ortadoğu politikası) bu politikaların ortak özelliği (petrol ve İsrail dışında) Ortadoğu'yu Şarkiyatçı metinlerin verdiği kadarıyla anlamak, algılamak, yorumlamak ve ona hükmetmeye çalışmak olmuştur. Dolayısıyla gelecek çalışmalar Amerikan başkanlarının Ortadoğu'ya yönelik politikalarını (Örneğin; 1980 Nixon Doktrini, Trump Dönemi) oryantalizm perspektifinden ele alabilirler.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, Z. (2011). "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", *History Studies International Journal of History Academic Journal*, 3: 1-18.
- ALTUNIŞIK, M. (2009). "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etütleri*, Temmuz, 1 (1): 69-81.
- BALCI, A. (2015). "Ortadoğu Kendini Yönetemez Yönetilmesi Gerekir (!)", *Ortadoğu Analiz*, Temmuz-Ağustos, 7 (69): 74-75.
- BALCI, A. (2016). "Barak Obama, Ortadoğu ve Oryantalizm: Basmakalıp Olanın Geri Dönüşü", *Ortadoğu Analiz*, Mayıs-Haziran, 8 (74): 46-47.
- BİLENSOY, İ. (2018). "George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması", *Lectio Socialis*, 2 (1): 50-73.
- COOLEY, A. and Daniel N. (2020), *Exit from Hegemony: The Unraveling of the American Global Order*, Oxford: Oxford University Press.
- ÇOPUR, H. (2016). "Obama'nın Suriye Karnesi Başarısızlıklarla Dolu", *Anadolu Ajansı*, 19. 11.
- EMİROĞLU, S. (2017). "Artıları ve eksileriyle Barack Obama", *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38688550>, 20.01.2017, (Erişim Tarihi: 10.10.2017).
- ERKMEN, S. (2010). "ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci: Irak'ta İşgalin Sonu mu Başlangıcı mı?", *Ortadoğu Analiz*, Cilt. 2, Sayı. 21, 10 Eylül, ss. 7-18.

- ERSOY, T. (2009). “Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, *Tasam.org.tr*, 11 Temmuz.
- ERTUĞRAL, Y. (2013). “Obama’nın Kahire Konuşması ve Dönüşen Ortadoğu”, *akademikperspektif.com.tr*, 27 Aralık.
- FALK, R. (2016). “Obama’nın 8 yıllık karnesi”, *Aljazeera.com.tr*, 8.11.
- GERGES, F. A. (2013). “The Obama Approach to Middle East: the end of America’s moment?”, *International Affairs*, Mart, 89 (2): 299-323.
- GOLDBERG, J. (2016). “The Obama Doctrine”, *The Atlantic*, 25. 04.
- İLERİ, K. (2020). “Obama’dan Trump’a ABD’nin savrulan Libya stratejisi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/obamadan-trumpa-abdnin-savrulan-libya-stratejisi/1705499>, 17.01. (Erişim Tarihi: 17.02.2020).
- KENASARI, M. B. (2016). “Obama’nın Irak karnesi”, 24.11. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/obamanin-irak-karnesi/692072>, (Erişim Tarihi: 30.11.2016).
- KRIEG, A. (2016). “Externalizing the burden of war: the Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East”, *International Affairs*, 92 (1): 97-113.
- LAKE, D. A. (2009a), *Hierarchy in International Relations*, Ithaca: Cornell University Press.
- “Obama’dan Suriye Açıklaması”, *Habertürk*, 29.09.2016.
- “Obama: Doğrudan Tehdit Altında Olmadıkça Suriye’ye Asker Göndermeyiz”, *Hürriyet*, 20.09.2016.
- ÖZTÜRK, T. E. (2009). “Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası”, *Tasam.org.tr*, 11.07.
- “President Obama’s Speech in Cairo: A New Beginning”, www.whitehouse.gov.tr, 04.06.2009.
- SAID, E. W. (1979). *Orientalism*, Pantheon Books, New York.
- SAID, E. W. (1998). *Oryantalizm*, (Çev). UZEL, Nezih, IV. Baskı, İstanbul.
- SCHNOPPER, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde “Öteki” İle İlişki*, (Çev.) SÖNMEZ, A., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- TELETAR, G. (2012). “Barack Obama’nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu”, *Alternatif Politika*, Şubat, 4 (1): 54-83.
- ULUTAŞ, U. (2016). “Obama Sonrası Irak ve Suriye”, *Akşam*, 14.11.
- YALÇIN, H. B. (2015). “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, *Akademik Orta Doğu*, 9 (2): 56-75.
- ZAKARIA, F. (2011). “Stop Searching for an Obama Doctrine”, *Washingtonpost*, 06.07.